

UNA VERSIÓ GREGA DE NOU ESCRITS D'ARNAU DE VILANOVA

El fil d'unes recerques sobre Ramon Martí m'ha conduït, aquest hivern darrer, a una bona troballa. El coteig d'una cita referent a un suposat deixeble provençal del nostre gran apologeta del segle XIIIe em portà a consultar el volum XX de l'*Histoire littéraire de la France*, on fou inclosa l'any 1842 una notícia bio-bibliogràfica del dominic Ramon de Meüillon¹. L'erudit francès Victor Le Clerc, autor de l'article, acull l'atribució, no massa segura, al seu biografiat d'una sèrie d'opuscles teològics dels quals només se'n coneixia un manuscrit amb el text grec, traslladat probablement d'un original llatí perdut. És en el començament d'un d'aquests opuscles que l'autor es confessa deixeble de Ramon Martí en els següents termes: "Sovint he desitjat, caríssim pare, que la llavor de la llengua hebrea, sembrada en el jardí del meu cor per l'ensenyament zelós de fra Ramon Martí..."². Vaig entrar en sospita al comprovar que la declaració coincideix a la lletra amb una altra d'Arnau de Vilanova al principi del *Tetragrammaton*, un opuscle en el qual Arnau es proposa declarar el misteri de la Trinitat. Justament la frase atribuïda al dominic provençal consta en una obra de títol i assumpte idèntics³. Posat sobre la pista, no vaig tardar a averiguar que els nou opuscles atribuïts hipotèticament a Ramon de Meüillon eren, en realitat, originals d'Arnau de Vilanova. La coincidència dels títols amb els dels escrits coneguts d'Arnau i una pila d'altres circumstàncies no permeten ni l'ombra d'un dubte.

D'aquest còdex grec, tant interessant per a la història de la nostra cultura, en posseïm notícies que daten de principis

¹ En el t. 20, p. 252-266.

² «Πλεονάκις ἐπεθύμησα, μακαριώτατε πάτερ, ἵνα τὸ σπέρμα τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης...» Ibidem, p. 263.

³ Compareu aquest *incipit* amb el llatí: "Pluries affectavi, karissime pater, ut semen illud hebraice lingue, quod zelus religionis patris R[aymundi] Martini..." Publicat per FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII*. Münster i W. 1902, p. CXXVII - CXXVIII.

del segle XVIII. Havia pertangut a un bisbe de Metz, bibliòfil refinat, qui reuní un bell lot de manuscrits grecs a la seva biblioteca, de la qual Montfaucon en publicà el catàleg en 1715⁴. En el núm. 379 del catàleg està inventariat el còdex susdit. Amb altres llibres fou llegat a l'abadia de Saint Germain des Près, vora París, on el veieren Quétif i Échard, els coneguts bibliògrafs de l'Orde dominicà, qui en donaren una notícia parcial en l'article de la seva obra dedicat a Ramon Martí⁵. L'any 1794, durant les invasions estrangeres motivades per la Revolució francesa, el còdex fou portat a Rússia. Eduard de Muralt l'inventarià amb el núm. 20 en el seu Catàleg de la Biblioteca Imperial de Sant Petersburg, que edità l'any 1840⁶. La notícia continguda en aquest catàleg, que no he trobat a Barcelona, és la darrera, que jo sàpiga; cal suposar, però, que el còdex no s'haurà mogut de la biblioteca estatal russa en els setanta anys darrers.

Segons la descripció, bastant acurada, que en donaren Montfaucon i Muralt, el còdex forma un sol volum de pergamí in-8.º, integrat per 222 folis de 23 ratlles.

Veus aquí el seu contingut:

1. Fol. 1-17: Un tractat sense títol, que ve a ésser una mena d'exposició de la vida cristiana.

Le premier, qui est sans titre, comme le second et le quatrième, et qui est écrit, comme ils le sont tous, dans un grec assez souvent defiguré par des locutions latines, est une sorte d'exposition de la vie chrétienne. *Agitur hic*, dit Montfaucon, *de modo vivendi christiane*. *Incipit*: Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπιθυμοῦσιν εἰδέναι. — Il se cite lui même, et renvoie au second ouvrage sur la charité, et au troisième, sur la vie spirituelle. Il en indique un autre qui ne se trouve pas dans le manuscrit, ἡ βίβλος τῆς ἱερουργίας καὶ ἐλεημοσύνης, le livre ou le sermon des œuvres pieuses et de l'aumône. (*Hist. litt.*, t. 20, p. 261).

2. Fol. 18-50: Altre opuscle sense títol, que tracta de la caritat i dels seus quinze signes.

⁴ MONTFAUCON, B. DE, *Bibliotheca Coisliniana*, París 1715. p. 585.

⁵ QUÉTIF ET ÉCHARD, *Scriptores ord. Praed.*, t. 1, p. 937-938.

⁶ *Catalogus codd. bibliothecae publicae*, St. Pétersb. 1840, col. 24-25. citat en *Hist. litt. de la France*, vol. 20, p. 261.

Le second ouvrage, adressé à des moines et à des religieuses, et dédié à un abbé, a pour sujet la charité chrétienne et ses quinze signes. *Inc.* : Αἰνετὸς καὶ εὐχάριστος εἶν ὁ ἡμέτερος ἐς κς ις χς. — Il cite un autre de ses sermons, sur les sept esprits malfaisants; ἡ βίβλος τῶν ἑπτὰ πνευμάτων τῶν κακούργων. (Ibidem, p. 262).

3. Fol. 51-72: Sinopsi de la vida espiritual.

Le troisième a pour titre: Σύνοψις βίου πνευματικοῦ. *Inc.* : Πάντες ἐκεῖνοι οἱ θέλουσι ποιῆσαι βίον πνευματικόν. (Ibidem).

4. Fol. 72-81: Un discours ascétique, també sense titol, al qual precedeix un pròleg i on l'autor conta la visió d'una abadessa.

Autre discours ascétique, sans titre, précédé d'un prologue. L'auteur raconte ensuite la vision d'une abbesse, *Inc.* : Θύγατερ. (Ibidem).

5. Fol. 81^v.-107: Diàleg didàctic sobre els elements de la fe catòlica.

“Dialogue didactique sur les éléments de la foi catholique”. Le traducteur avait dit, d'après son texte et la croyance de l'église latine, que le Saint-Esprit procède du Fils; une autre main, fidèle au schisme grec, a ensuite gratté ces mots. (Ibidem, p. 263).

6. Fol. 107^v.-112: Objecions contra allò que abans ha estat dit.

“Objections contre ce qui vient d'être dit.” (Ἀντιλογία κατὰ τῶν εἰρημένων). Ce sont trois réponses a ceux qui prétendent que l'Écriture Sainte ne doit être lue ni par les enfants ni par les laïques. *Inc.* : Δοκεῖ μοι ἀθάδεια καὶ εὐήθεια. (Ibidem).

7. Fol. 113-173: Filosofia catòlica i divina... a la Santa Assemblea dels Romans.

“La philosophie catholique et divine, fournissant le moyen d'anéantir les russes du grand Antechrist et de tous ses membres; discours adressé a la sainte assemblée des Romains.” (Ibidem).

8. Fol. 173^v.-184: Regles per discernir els vers i els falsos profetes.

“Règles pour discerner les vrais et les faux prophètes”. Au fol. 171^v, l'auteur s'adresse a son abbé. (Ibidem).

9. Fol. 185-222: Tetragrammaton.

“Homélie sur la signification du mot de quatre lettres, tant en hébreu qu'en latin, pour l'explication du mystère de la Trinité; a frère Pierre du Puget” (Ibidem).

Montfaucon res no diu sobre qui pugui ésser l'autor d'aquests nou escrits teològics. Quéfif i Échard els posen com anònims; observen, però, que el darrer de tots apareix datat al castell de Meüillon, d'on fou originari en el segle XIIIe un il·lustre germà d'Orde, encara que no creuen que cap dominic sigui l'autor dels tals opuscles. A Mr. de Muralt el cegà el sentiment de pàtria; i sobre la lleu indicació objectiva dels biògrafs dominicans forjà la hipòtesi que Ramon de Meüillon era l'autor del recull. Le Clerc es limità a repetir l'atribució en la *Histoire littéraire de la France*⁷.

La descoberta posterior d'un conjunt d'obres teològiques d'Arnau de Vilanova en el còdex 3824 de la Biblioteca Vaticana, del que en donà un detalladíssim extracte Menéndez Pelayo⁸ i en publicà varies peces més tard H. Finke⁹, permet identificar fàcilment el contingut del còdex grec de Leninograd, integrat sense cap mena de dubte per nou obres d'Arnau.

Quatre dels tractats del còdex grec, els núms. 5.7.8.9 coincideixen amb altres tants del còdex de la Vaticana, els 2.8.2.10 segons l'ordre de la llista dels tractats d'aquest còdex publicada per Finke, que porten aquests títols: 3: *Dialogus de elementis catholice fidei*. 8: *Philosophia catholica et divina*. 10: *Eulogium*. 2: *Allocutio super significatione nominis thetogrammaton*¹⁰.

Resten cinc peces que no figuren en l'esmentat còdex de la Vaticana, però que podem encara identificar més o menys bé

⁷ Vol. citat, p. 262-266.

⁸ MENÉNDEZ Y PELAYO, M., *Hist. de los Heterodoxos esp.*, 2.ª ed., t. 3, Madrid 1918, p. 195.

⁹ *Aus den Tagen Bonifaz VIII*, p. CXVII-CCXI.

¹⁰ FINKE, I. C., p. CXVII-CXVIII.

per altres notícies. Els tractats 1.2.3.4 coincideixen, a jutjar pels assumptes i pels *incipit*, amb quatre dels escrits d'Arnan que foren condemnats per sentència de l'any 1316 a Tarragona.

1. El primer tractat correspon al que en la sentència de Tarragona és citat en novè lloc pel seu *incipit*: *Per ço car molts desigen saber oyr ço que yo vag denuncian...*¹¹

2. El segon és el tractat *Ad priorissam vel de caritate*, que la sentència posa en quart lloc amb el seu *inc.*: *Beneyt et loct sia de Jesu Crist...*¹²

3. El tercer és la *Informació dels beguins*, dita també *Lliçó de Narbona*, que a la sentència apareix en tercer lloc i comença: *Tots aquells qui volen fer vida spiritual...*¹³

4. El quart sembla correspondre's amb el que en la sentència ocupa el primer lloc, titulat *De humanitate et patientia Iesuchristi*, i començava així: *Filla, si le amor natural...*¹⁴

Dels tractats primer i quart el text original és desconegut. Així mateix estigueren perduts el tractat *De la caritat* i la *Lliçó de Narbona* fins que en 1886 Tocco¹⁵ els descobrí, juntament amb un tercer escrit, en versió italiana; el veritable abast de la troballa el precisà, però, Ramon d'Alòs en una dissertació de l'any 1930 a l'Acadèmia de Bones Lletres¹⁶. A més de la versió italiana d'aquestes dues obres, coneixerem ara la versió grega, i encara el text català de la *Lliçó de Narbona*, que Mossèn Betí descobrí en un manuscrit de Morela i ha estat publicat per R. d'Alòs¹⁷.

6. Resta només incerta la identificació del tractat sisè que és evidentment un escrit de polèmica i pel seu tema recorda tot seguit la topada d'Arnan amb els teòlegs de la Universitat de París en els anys 1299 i 1300. Qui sap si aquest escrit correspon a un, totalment perdut, que Hauréau registrà en el núm. CXVIII de la seva llista d'obres d'Arnan amb el títol *Res-*

¹¹ MENÉNDEZ Y PELAYO, obra cit., p. CXXVII. Compareu aquest *incipit* i els següents amb els de la versió grega transcrits abans.

¹² Obra cit., p. CXXVI.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, p. CXXV.

¹⁵ Tocco, F. *Due opuscoli inediti di Arnaldo da Vilanova a Arch. Storico Italiano* 18 (1886) 429-460.

¹⁶ Comunicació llegida a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en la sessió del dia 11 de juny de 1930.

¹⁷ *El text català de la "Informatio Beginorum vel Lectio Narbonae"* d'A. de Vilanova a *Festgabe Finke, Münster i W.* 1925, p. 189-199.

*ponsiones ad arg. et oppositiones doct. parisiensium*¹⁸, prenent la menció de Nicolàs Antonio. No és exacte que aquest bibliògraf ometi citar-ne manuscrit, com afirma Hauréau: ans bé, diu que es trobava, amb altres tres obres d'Arnau, en un còdex que posseïen els PP. Carmelitans de Santa Maria Tránsportina de Roma¹⁹. El seu veritable títol era *Responsiones* a seques. Finke²⁰ sembla donar a entendre que aquest tractat és idèntic a la segona part del *De adventu Antichristi*, que comença: *Doctores Parisienses...*²¹ El cert és, però, que l'*incipit* del text grec no s'avé amb aquest començament, ni tampoc l'*explicit* amb l'acabament. Gairebé podem assegurar que és un altre escrit relacionat amb la mateixa polèmica o, potser, amb les polèmiques posteriors contra els dominics catalans o provençals. Caldria, per esbrinar-ho, conèixer al menys el seu text sencer.

El còdex grec dels escrits d'Arnau ens proporciona, per tant, dues o tres obres perdudes, a més de les altres sis o set ja conegudes en l'original llatí o català o en versió italiana. Conté també la cita d'altres escrits no trobats d'Arnau: d'un llibre o sermó sobre les obres piadoses i l'almoïna²², que és esmentat a la sentència de Tarragona, i d'un tractat sobre els set esperits malèfics²³, l'existència del qual m'era desconeguda. L'ordre dels tractats dins del còdex no és el cronològic; la *Filosofia catòlica* i l'*Eulogi* son posteriors de deu anys, com ha demostrat Diepgen²⁴, al *Tetragrammaton* que figura en últim lloc. La data de 1292 que consta en l'*explicit* d'aquesta darrera obra, no pot ésser, doncs, admesa avui com la de tots els escrits del còdex, contra el que creié Montfaucon; la majoria d'ells foren compostos per Arnau en la primera desena del segle XIV^a.

Per les escasses dades del còdex grec obtingudes a través dels catàlegs, podem afirmar que fou executat sobre un manuscrit llatí més perfecte que el de la Vaticana, en el qual no costa gaire d'advertir-hi deficiències; així, per exemple, al dominic gironí Puigcercós l'anomena, en la *Denunciatio*, Bartomeu en

¹⁸ *Hist. litt. de la France*, vol. 28, p. 122.

¹⁹ NICOLÁS ANTONIO, *Bib. Hispana Vetus*, vol. 2, p. 118, col. 2.

²⁰ FINKE, obra cit., p. CLIX.

²¹ DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe (Abh. zur mittl. und neuen Geschichte, Heft. 9. Berlin 1909)*, p. 23, nota.

²² Vide supra, tractat 1.

²³ Vide supra, tractat 2.

²⁴ DIEPGEN, obra cit., p. 32.33.

lloc de Bernat ²⁵, com és el seu nom veritable i com l'anomena el mateix Arnau en altres escrits. El text del manuscrit grec és correctíssim i fins conté alguna dada nova interessant, que no conté el text llatí, i és la destinació del tractat *Tetragrammaton* a fra Pere Puget. El nom m'és desconegut; però, tractant-se d'una època de la vida d'Arnau en què mantenia encara relacions cordialíssimes amb els dominics i atenent a la inspiració del tractat que per la seva factura i assumpte pertany a l'escola de Ramon Martí, no és gens aventurat de suposar que Pere Puget era també un dominic català, amic d'Arnau.

La data d'aquesta versió grega dels escrits teològics d'Arnau pot situar-se amb bastanta probabilitat entre els anys 1303 i 1316. Ja hem dit que la data anterior de 1292 val només pel *Tetragrammaton* i que dos tractats, al menys, dels continguts en el còdex foren compostos pels anys 1302 i 1303. Per altra banda, cal tenir en compte que el còdex conté part dels escrits condemnats a Tarragona l'any 1316; i es fa difícil de creure que, després d'haver manat l'Inquisició lliurar-ne els exemplars per destruir-los, hi hagués algú amb prou pit per editar-ne una versió en altre llengua. Jo encara m'atreveria a cenyir més la data entre 1305, en què fou composta la *Lliçó de Narbona* segons parer de Diepgen ²⁶, i 1311, en què morí Arnau. M'inclino a creure que fou el mateix Arnau qui en vida ordenà el trasllat dels seus opuscles, portat del seu incansable afany proselitista; la traducció pogué encarregar-la a algun erudit occidental o, tal volta, a algun oriental vingut a Occident. Crec mancada de fonament la hipòtesi de Le Clerc ²⁷ que la traducció tingués per finalitat contribuir a l'aproximació de les Esglésies grega i llatina; si així fos, no es comprendria que una mà posterior a la del traductor, de segur amb el bon desig de no impedir la difusió dels escrits, hagués gratat el passatge on Arnau afirma, en el *Diàleg sobre els elements de la fe*, que l'Esperit Sant procedeix del Fill, contra la creença de l'Església grega ²⁸. Més aviat jo cercaria el motiu d'aquesta versió grega en el desig d'Arnau d'aprofitar la dominació catalana a Atenes per una més ampla divulgació dels seus escrits. Per una

²⁵ Cfr. MENÉNDEZ Y PELAYO, l. c., p. 200, nota 1.

²⁶ DIEPGEN, obra cit., p. 44, nota 2.

²⁷ *Hist. litt.*, vol. cit., p. 265.

²⁸ Vide supra, tractat 5.

carta del rei Jaume II, que Rubió i Lluch donà a conèixer en els *Documents per la història de la cultura catalana mig-evol*²⁹, sabem que Arnau mantingué excel·lents relacions amb els monjos del monestir grec del Mont Athos, a favor del quals intercedí per evitar-los les molèsties de la guerra. Em semblaria naturalíssim que Arnau hagués aprofitat aquesta relació per donar a conèixer als seus amics d'Orient un recull dels seus escrits i que n'hagués encarregat la versió grega per enviar-la a aquelles terres. Em limito a apuntar la hipòtesi.

I ara en això, com en el demés, els nostres erudits tenen la paraula.

JOAQUIM CARRERAS I ARTAU

²⁹ Vol. I, doc. XXXVI.